

СИНХРОНІЗАЦІЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ У ПІДРУЧНИКУ ЯК ВИМОГА ЧАСУ

Бондаренко Неллі

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
Київ, Україна

Сучасна українська школа гідно реалізує поставлені перед нею освітні цілі й завдання в умовах повномасштабної російсько-української війни. Водночас на її тлі актуалізувалися адаптація освітньої системи до змін, пов'язаних із пришвидшеною інтеграцією України до євроатлантичних структур, готовність долати труднощі й відповідати на небачені раніше глобальні виклики у кореляції з умовами і можливостями країни в стані війни; необхідність психолого-педагогічної підтримки особистості учня, сприяння його розвитку, становленню й самореалізації; проблеми оновлення знань у режимі реального часу; модернізації й інтенсифікації навчально-виховної роботи; зв'язаності й взаємозалежності методів навчання й виховання шкільної юні тощо.

Синхронізацію методів навчання й виховання уприроднює їх єдність як двох взаємозалежних складників системи освіти. Тому надзвичайно важливо розглядати їх в аспекті двоєдності, здатності одночасно забезпечувати засвоєння знань, формування умінь і навичок та здійснювати виховний вплив, актуалізувати внутрішні природні сили учня. За У Уйтхедом і Д. Шеном, будь-яка діяльність є ціннісно орієнтованою й ціннісно обґрунтованою. Нагромаджуючи життєвий досвід, людина на основі ціннісного вибору конструє особистісну концепцію «теорії в дії», що реалізується в діяльності.

Освіта дає унікальну можливість для аксіологізації суспільства як цілісної спільноти. Адже школа — єдина інституція, крізь яку проходить кожен українець. Освіта зобов'язана бути ціннісною. Цінності пронизують усю систему освіти і, працюючи з учнями, виховуючи і навчаючи їх, педагоги передають цінності. У кожному випускникові має гармонійно поєднатися високоморальна ціннісна особистість, високопрофесійний фахівець і свідомий громадянин України. Проблеми аксіологізації освіти як умови глибинної трансформації вітчизняної і глобальної архітектури безпеки, заснованої на національних і планетарних цінностях, у контексті екзистенційних викликів українству, присвячено «Аксіологічний концепт національно-патріотичного виховання» (Бондаренко, & Косянчук, 2023).

Перебуваючи в процесі ціннісно-сислової комунікації, обміну міжперсональними цінностями, і привласнюючи певні цінності, людина усвідомлює власне «Я», унікальність і смислову наповненість іншого, входить у певне співтовариство й зобов'язується виконувати відповідні вимоги, діяти згідно з правилами. Однак цінності не лише поєднують людей, утворюючи твердь для певного життєвого світу, а й відмежовують їх від інших можливих ціннісних світів. Це зумовлює імовірність конкуренції між цінностями, яка нерідко переходить у відкрити боротьбу й навіть у криваву війну, на кшталт тієї, у якій Україна, виборюючи ключову цінність—свободу, втрачає найкращих. Саме завдяки сформованим цінностям людина спроможна робити оптимальний саме для неї вибір, діяти усвідомлено і водночас автоматично у стандартних життєвих ситуаціях, зважаючи на передумови й імовірні результати і навіть наслідки конкретних вчинків і поведінки загалом, упевнено долати труднощі й ефективно розв'язувати проблеми. Такій людині достатньо лише оцінити проблему в ціннісному полі принаймні на найпростішому рівні (чорне — біле, друг — ворог). Критерієм і внутрішнім суддею має слугувати сумління, совість, яку Василь Сухомлинський вважав похідною усіх якостей і вчинків людини.

У цілісному аксіологічному вихованні (й за аксіологічної безпеки (Косянчук, 2015)) спектрально розрізняють розумове, моральне, громадянське, трудове, естетичне, фізичне, економічне, екологічне і правове виховання. Види виховання повністю або частково корелюють із ключовими компетентностями, закладеними у Законі України «Про освіту» (Закон..., 2017).

Добір методів навчання і синхронізація їх із методами виховання передбачає врахування таких чинників, як мета, дидактична задача; вид діяльності; предмет вивчення; рівень інтелектуально-емоційного розвитку учнів; вікові можливості.

Синхронізацію методів навчання й виховання цілісної особистості учня уможлиблює спільність підходів і принципів, на яких вони побудовані. Сучасна теорія навчання ґрунтується на особистісно орієнтованому, компетентнісному і діяльнісному підходах. Компетентнісний підхід передбачає застосування методів формування ключових і предметних компетентностей. У вихованні актуалізовано комплексний і діяльнісний підходи. Перший ґрунтується на цілісності виховання особистості, а не окремих її якостей; єдності цілей, завдань, змісту, методів, форм і напрямів виховання, другий — на взаємодії свідомості й поведінки як основних чинників діяльності в усіх її проявах.

Комплексний підхід до виховання завдяки центрванню всіх видів діяльності в особистості як цілісному феномені забезпечує горизонтальний взаємозв'язок методів, що формують усі види діяльності. Так, пізнавальна діяльність передбачає застосування таких методів, як бесіда, лекція, диспут, робота з підручником, іншими джерелами знань, текстовий метод, метод колективного генерування ідей (у невдалій перекладній версії—«мозковий штурм»), експеримент, проблематизоване, дослідницьке і програмоване навчання.

Синхронізацію методів навчання й виховання уприроднює їх ґрунтованість на спільних дидактичних принципах. Сучасні науковці істотно збагатили й осучаснили цей перелік, у відповідивши його новим реаліям.

Реалізований у підручниках української мови принцип текстоцентризму актуалізує нерозривну діалектичну єдність гносеологічного й ціннісного, що виявляється у взаємодії з текстами культури як висхідним матеріалом пізнання й виховання у їх органічній єдності (Бондаренко, 2009). Спеціально дібраний взірцевий за всіма критеріями текст до кожного параграфу стає джерелом життєво необхідної інформації. Разом із методичним апаратом він спонукає порушення й розв'язання важливих проблем пізнання у різних галузях знань, що екстраполюються на щоденне життя, та реалізовує виховання у всіх його згаданих видах. Сміслова проблематика тексту також закладає логістику розвитку всіх видів думання і мовленнєво-мисленнєвої діяльності, на якій ґрунтується розумове виховання. Тому текстовий метод, метод роботи з текстом або текст-метод, а також метод запитань-відповідей може бути успішно застосований у роботі з підручником як з навчальною, так і з розвивальною й виховною метою (Бондаренко, 2020, 2021а, 2021б).

Як і класифікація методів навчання, виховна також умовна, хоча кількість варіантів не така чисельна. Виокремлюють чотири групи методів виховання: методи формування свідомості особистості; методи формування досвіду суспільної поведінки і діяльності; методи стимулювання поведінки і діяльності вихованців; методи контролю й аналізу ефективності виховного процесу. Методи виховання реалізуються через відповідні взаємозамінні прийоми, які конкретизують методи і визначають їх своєрідність. Так, застосовуючи метод переконання, вихователь може провести бесіду, залучити Storytelling, створити виховні ситуації тощо. У цьому разі бесіда, Storytelling, ситуаційний метод виступають як прийоми розв'язання виховних завдань. Метод роботи з підручником та іншими джерелами знань може бути реалізований завдяки таким прийомам, як створення проблемної ситуації, аналіз тексту, складання плану, тез, конспекту тощо.

Ефективність застосування реалізованих у підручнику методів узалежнена від їх трансформації у внутрішні переконання, способи поведінки учня і його діяльності загалом, що каналізують становлення особистості. А це, своєю чергою, актуалізує проблему самовиховання, яке фіналізує процес і пропонує власні специфічні методи.

Вербальні / словесні методи навчання (розповідь, пояснення, лекція, бесіда, інструктаж, робота з підручником, іншими джерелами знань) корелюють із методами формування свідомості особистості (бесіда, лекція, дискусія, диспут). Практичні методи навчання (вправи, ситуаційний метод, метод проєктної діяльності, дидактична гра) —

з методами формування досвіду суспільної поведінки і діяльності (вправа, приклад, створення виховних ситуацій). Наочні методи навчання (спостереження, демонстрування, ілюстрування, метод інтелект-карт, інтерактивних карт, ігровий метод, метод віртуальних екскурсій) корелюють із впливом засобів масової інформації. Методи самонавчання й стимулювання пізнавальної самостійності — із методами самовиховання й самостимулювання поведінки й діяльності. Група методів контролю й оцінки (спостереження за навчальною діяльністю здобувачів освіти, усне опитування, письмовий контроль, тестовий контроль знань) — із методами контролю й аналізу ефективності виховного процесу (педагогічне спостереження, опитування, метод тестів, створення ситуацій для вивчення поведінки вихованців).

Віковим особливостям і можливостям учнів у відповідно три групи методів, найдоцільніших для молодшого, середнього і старшого шкільного віку.

Наведений поділ умовний, оскільки кожен відповідно інтерпретований метод застосовний у роботі з учнями різного віку й актуальний для всіх вікових періодів життя особистості. Попри це він відтворює природний процес поступального вікового розвитку дитини й відповідно каналізує навчально-виховні процеси.

Фіналізують освітній процес методи самонавчання й самовиховання. Для здобувача освіти система методів навчання має трансформуватися в систему самонавчання, усамостійнення в прирощуванні здатності працювати з інформацією в підручнику й інших джерелах за допомогою ключових мисленнєвих операцій, застосовувати ново- здобуті знання для розв'язання життєво важливих проблем.

Сформувати в учня гуманістичну ціннісну свідомість, відповідні їй форми поведінки, діяльності загалом, що забезпечують моральність вибору і прийнятих рішень, має система методів виховання. Результатом виховання має стати сформованість світогляду, ґрунтованого на гуманістичних засадах; ціннісної матриці, що уможливило здатність особистості робити усвідомлений ціннісний вибір між такими категоріями як добро — зло, правда—неправда, свобода—неволя, рабство; честь — безчестя, любов — ненависть, прекрасне — потворне, принциповість — безпринципність, зрада — непідкупність, право — обов'язок тощо.

Постійне збагачення теорії і практики навчання й виховання зумовлює їх відкритість, що сприяє становленню нових напрямів, урізноманітненню освітніх моделей і технологій.

Використані джерела

- Бондаренко, Н. В. (2009). Тексточентрична система вивчення державної мови: теоретичні і практичні аспекти. Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи. Ужгород: Ліра, 143-153.
- Бондаренко, Н. В. (2020). Запитання як пусковий механізм світопізнання й компетентнісного навчання. *Fundamental and applied research in the modern world*. BoScience Publisher. Boston, USA, 195-204.
- Бондаренко, Н. В. (2021a). Текст-метод і досвід його ефективного застосування у навчанні мови. *The world of science and innovation*. Cognum Publishing House. London, 369-378.

Бондаренко, Н. В. (2021b). Як учити учнів запитувати — відповідати на основі текст-методу.

Fundamental and applied research in the modern world. BoScience Publisher. Boston, USA, 250-259.

Бондаренко, Н. В., & Косянчук, С. В. (2023). Аксиологічний концепт національно-патріотичного виховання. Київ: Фенікс, 52.

Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради, № 38-39, 2017.

Косянчук, С. В. (2015). Аксиологічний підхід до формування змісту профільного навчання як актуальна проблема модернізації змісту освіти. Дидактика: теорія і практика. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 67-71.